

HRVATSKA – NOVA DRŽAVA PREDSTAVLJA SE ATLASOM

Uvod

A Concise Atlas of the Republic of Croatia objavljen je u srpnju 1993. Za razliku od ostalih izdanja Leksikografskog zavoda namijenjenih domaćim korisnicima, ovaj je atlas namijenjen isključivo inozemstvu. Samo dio sadržaja preveden je na engleski jezik iz hrvatskog predloška *Zemljopisnog atlasa Republike Hrvatske* što su ga 1992. i 1993. suizdali Školska knjiga i Leksikografski zavod. Dio *Atlasa* pripremljen je izvorno baš za englesko izdanje i nema prethodnog predloška na hrvatskom jeziku. »*Atlas* je namijenjen inozemnim korisnicima, bilo da su im informacije o Hrvatskoj profesionalna potreba, bilo da su za njih privatno zainteresirani. Posebice je pak namijenjen brojnom hrvatskom iseljeništvu, koje nikada dosad nije raspolagalo atlasnim djelom o starom kraju na jednome od svjetskih jezika«, kaže se o namjeni u predgovoru *Atlasa*.

Dvije godine po objavljivanju *Atlasa* može se suditi o rezultatima pokušaja da se Zavod jednim svojim izdanjem izravno »obrtati« inozemnim korisnicima. U stručnom pogledu, pokazatelj prijema *Atlasa* svakako su prikazi objavljeni u inozemnim strukovnim glasilima. Dosad je, prema saznanju potpisanog, objavljeno sedam prikaza u više europskih zemalja. Nije isključeno da već jest ili da će biti objavljen još poneki prikaz. Broj prikaza možda i nije impresivan, međutim neki su objavljeni u istinski vodećim geografskim ili kartografskim časopisima vrlo velike cirkulacije. U tom smislu osobito je vrijedan prikaz objavljen na engleskom jeziku, na dvije i pol stranice časopisa *Cartactual* (No. 157, Vol. 29, 1993, No. 3). Časopis je u Budimpešti objavljivala tvrtka Cartographia u suradnji s Međunarodnom kartografskom udrugom (ICA). Časopis je, nažalost, zbog materijalnih problema u međuvremenu prestao izlaziti, iako se koristio širom svijeta. Jednako je važan i prikaz objavljen u međunarodnom geografskom časopisu *GeoJournal* (Vol. 35, No.4, April 1995). Časopis ima multinacionalno uredništvo i izdavača (Kluwer Academic Publisher), izlazi na engleskom jeziku i velike je čitanosti, posebice u Zapadnoj Europi i SAD. Uz prikaz, kojega je potpisao glavni urednik Wolf Tietze, isti broj *GeoJournala* pretisnuo je i dva višebojna priloga iz *Atlasa*, zemljopisnu kartu Hrvatske i BiH te tematsku kartu narodnosnog sastava Hrvatske. Budući da se višebojni prilozii objavljuju samo iznimno, iskazana dobrotnost glavnoga urednika veliko je priznanje Zavodu te čin popularizacije Hrvatske.

Prikaz *Atlasa* objavio je i vodeći britanski kartografski časopis *The Cartographic Journal* (Vol. 32, No 1, June 1995).

Osim u spomenutim časopisima, *Atlas* je prikazan i u britanskom političkogeografskom časopisu *Boundary and Security Bulletin* (Vol. 1, No.3, October 1993), specijaliziranom za granice, koji izdaje Jedinica za međunarodne granice pri Sveučilištu u Durhamu, a od britanskih časopisa o njemu je pisao i *Geographical* (Volume LXV, No.11, November 1993), časopis Kraljevskog geografskog društva. Tu je i prikaz objavljen na španjolskom jeziku u glasilu Društva španjolskih geografa *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*.

Objavljeni se prikazi razlikuju ne samo jezično već i opsegom, autorskim pristupom, pa i ambicijama. Daleko najozbiljniji prikaz *Atlasa* objavio je Peter Jordan u *Österreichische Osthefte* (Jahrgang 36/1994, Heft 1). Autor je predstojnik Geografskog odjela u Austrijskom institutu za istočne i jugoistočne europske studije u Beču. Dobar je poznavatelj prilika u Hrvatskoj i nekadašnjoj Jugoslaviji. Njegov prikaz *A Concise Atlas of the Republic of Croatia* zapravo je mnogo više od prikaza. To je zanimljiv prilog ne samo zbog kritičkog osvrtu i vrednovanja samoga *Atlasa*, nego i zbog pojedinih autorovih pogleda na hrvatsku prošlost i sadašnjicu. Zbog toga *Radovi* donose integralni tekst Jordanovog prikaza u hrvatskom prijevodu, naravno, uz autorovu suglasnost.

MLADEN KLEMENČIĆ

Nacionalni su atlasii otprilike dobro provjereno sredstvo kada se neka država želi sama predstaviti drugima, a posebice kada to želi učiniti neka »nova« država. Klasičan su primjer za to Finska, koja je već 1899. godine – dakle još kao velika ruska kneževina – u nacionalnom

ustaničkom zanosu izdala prvi poznati nacionalni atlas¹, ili pak Čehoslovačka, koja se 1935. godine svjetskoj javnosti predstavila takozvanim Masarykovim atlasom – ne samo na češkom, nego i na francuskom jeziku². Atlasi su često nastajali samo zato da bi u međunarodnim mirovnim pregovorima što je moguće više poduprli pozicije vlastite zemlje. Bio je to slučaj s takozvanim Ronaievim atlasom Srednje Europe³, izrađenim u nekoliko primjeraka uoči završetka II. svjetskog rata kako bi u kasnijim mirovnim pregovorima ojačao poziciju Mađarske⁴. Sličnu je zadaću imao i prvi Romerov atlas Poljske⁵, izrađen u Beču 1916. godine, nastao radi pregovora nakon I. svjetskog rata.

Nakon što su komunistički režimi u »socijalističkim« državama Srednje i Jugoistočne Europe pedesetih i ranih šezdesetih godina postavili društvenopolitičke smjernice razvoja te kada je izgledalo da izgradnja socijalizma slijedi zakone povijesti, požurili su objaviti nacionalne atlase: za Čehoslovačku 1966.⁶, Mađarsku 1967.⁷, Bugarsku 1973.⁸, Poljsku 1978.⁹, Rumunjsku 1979.¹⁰ i Istočnu Njemačku 1981. godine¹¹.

Danas, nakon pada komunističke vlasti i raspada triju višenacionalnih država, Sovjetskog Saveza, Jugoslavije i Čehoslovačke, valja opet očekivati cijeli val vlastitih kartografskih samopredstavljanja.

Ne treba, stoga, iznenaditi činjenica da je predvodničku ulogu u tom poslu preuzela ugrožena Hrvatska. Bez obzira na Bosnu i Hercegovinu, koja je u ratu, i Makedoniju, koja sve čini za međunarodno priznanje, niti jedna od novostvorenih država nema takvih teškoća da potvrdi svoj teritorij kao Hrvatska, i niti jednoj od njih nije toliko stalo da svjetsku javnost uvjeri u potrebu očuvanja svoga teritorijalnog integriteta koliko Hrvatskoj. Međutim, ovaj *Atlas* nije prvi hrvatski kartografski pothvat s tom svrhom. Postoje već dvije brošure s povijesnim kartama, a jedna je od njih na engleskom jeziku¹². S obzirom na činjenicu da se gotovo jedna trećina Hrvatske de facto ne nalazi pod kontrolom hrvatske vlasti, ovaj *Atlas* poprima značenje totoma s čijom pomoći treba zazivati i postići teritorijalno jedinstvo zemlje.

Upravo objavljen *Concise Atlas of the Republic of Croatia & of the Republic of Bosnia and Hercegovina*¹³ uopće nije nacionalni atlas uzme li se u obzir njegov mali obujam, popularno napravljena mješavina karata, teksta, tabela i slika, kao i sitno mjerilo zemljopisnih karata. On spada u red politički motiviranih kartografskih samopredočavanja neke zemlje.

To se posebice ogleda u činjenici da je tiskan na engleskom jeziku. Osim toga, u samom je predgovoru izričito spomenuto da se *Atlas* daje inozemnom čitatelju i »Hrvatima u dijaspori« koji dosad nisu imali prilike posjedovati atlas Hrvatske na nekom od stranih jezika. Također, na mnogim je kartama *Atlasa*, kao i u prilogu sa statističkim pokazateljima, zajedno s Hrvatskom obrađena Bosna i Hercegovina kao samostalna država. Urednik Mladen Klemenčić obrazlaže to uskom geografskom, povijesnom i geopolitičkom suovisnošću dviju država, udjelom hrvatskog pučanstva u Bosni i Hercegovini, zajedničkom sudbinom dviju država koja ih je zadesila u ovom ratu te interesom međunarodne javnosti za rat u Bosni i Hercegovini.

To što je Leksikografski zavod »Miroslav Krleža« iz Zagreba izradio ovaj *Atlas* s podacima posljednjeg popisa pučanstva iz 1991. godine odmah nakon objavljivanja hrvatskog izdanja *Zemljopisnog atlasa Republike Hrvatske* (1992.)¹⁴, obrazlaže se činjenicom da je novi atlas nastao najvećim dijelom od karata *Zemljopisnog atlasa* i da su tekstovi koji se tamo nalaze samo prevedeni na engleski jezik. Novosti koje nalazimo u engleskom izdanju su povijesni dio, nekoliko tematskih karata u geografskom dijelu *Atlasa* te karte i dodaci o Bosni i Hercegovini.

Atlas je podijeljen na poglavlja: *Državni simboli, Zemljopisne karte, Tematske geografske karte, Povijest i povijesne karte, Ustav, Statističke karte i Kazalo zemljopisnih imena.*

Poglavlje *Zemljopisne karte* započinje političkom kartom Europe u mjerilu od približno 1 : 18 000 000. Imena država, voda i područja navedena su na engleskom jeziku, imena glavnih gradova pisana su i u njihovom izvornom i u engleskom obliku, dok su ostali gradovi navedeni samo u izvornom obliku. U svakom slučaju, ovaj koncept nije niti konsekventan niti bez pogrešaka. Tako je glavni grad Danske, Kopenhagen, napisan samo u svom izvornom obliku Kobenhavn, dok nedostaje njegov engleski egzonom Copenhagen; engleski egzonom Brussels zauzima poziciju endonima, dok uz francuski endonim Bruxelles nedostaje istoznačni nizozemski endonim Brussel; kao engleski egzonom za Wien (Beč) naveden je naziv Vienna, a ne Vienna; Odessa je pisana na ruskom Odessa, umjesto na ukrajinskom Odesa; Napulj, iako nije glavni grad, naveden je u svom engleskom egzonomu Naples; Milano i Venecija, potpuno u suglasju s konceptom, dani su samo u svom endonimskom obliku.

Nakon toga slijedi pregledna karta Hrvatske i Bosne i Hercegovine u mjerilu od 1 : 750 000, s visinskim slojevima, naseljima, prometnicama i mnogim imenima naselja i područja isključivo na hrvatskom jeziku.

Imena većih područnih jedinica na ovoj, kao i na sljedećih jedanaest topografskih karata u mjerilu od 1 : 500 000, pisana su velikim slovima, tako da ni ovaj *Atlas* nije siguran izvor kako se točno, velikim ili malim slovima, pišu imena pojedinih mjesta s više riječi (što i u hrvatskom uzrokuje poteškoće). Tako se iz pisanja imena DUGI OTOK ne može zaključiti da u neverzalnom obliku valja pisati Dugi otok. Karte gradskih regija Zagreba, Osijeka, Rijeke, Splita, Sarajeva i Mostara u mjerilu od 1 : 200 000 nadopunjuju zemljovidno poglavlje.

Poglavlje *Tematske karte* (dvostruke stranice s kartama u mjerilu od 1 : 2 000 000 i tekstom, odnosno jednostranične karte u mjerilu od 1 : 2 500 000 s tekstom na istoj stranici) sadrži, uza sve što je uobičajeno za geografski atlas, i nešto što na poseban način odgovara političkoj svrsi samoga *Atlasa*.

Odmah na početku tog tematskog bloka karata dolaze karte kopnenih i morskih granica Hrvatske. Današnje kopnene granice Hrvatske označene su, prema starosti, različitim bojama i oznakama godine, pri čemu se u obzir ne uzima vrijeme između 1918. i 1945. godine, kada Hrvatska nije postojala ili se samo kraće vrijeme nalazila u sastavu Banovine ili fašističke države u vrlo neuobičajenim granicama.

Ukazivanjem na starost i kontinuitet granica želi se u svakom slučaju opravdati današnje međunarodne granice Hrvatske. Uistinu su granice veoma stare, posebice prema Sloveniji, Mađarskoj i Bosni i Hercegovini. Ovdje se najvećim dijelom radi o granicama prema srednjovjekovnim habsburškim vojvodstvima Kranjskoj i Štajerskoj, o granicama srednjovjekovnih kraljevina Hrvatske i Slavonije prema Mađarskoj te o granicama prema Osmanskom Carstvu, koje su nakon njegova povlačenja u Bosnu i Hercegovinu, na prijelazu iz 17. u 18. stoljeće, konačno utvrđene prema Kraljevstvu Austrije i Republici Veneciji (*Acquisto nuovissimo*, 1718.). Pritom ne treba zaboraviti da do 1945. godine nije de facto nikada postojala neka djelotvorna politička povezanost svih teritorija koji danas čine Hrvatsku te da od kasnog srednjeg vijeka do 1939. godine nisu ni približno svi »hrvatski teritoriji« bili ujedinjeni u jednu političku cjelinu. Istra se sve do 1945. godine uvijek nalazila izvan Hrvatske, a Dalmacija se, nakon ranog srednjeg vijeka, ponovno ujedinila s Hrvatskom tek 1939. godine.

Na karti morskih granica nacrtane su granice kontinentuskog pojasa, granice teritorijalnih voda i granice unutrašnjih obalnih voda. Granica kontinentuskog pojasa označuje onu crtu do koje se neka država može koristiti morskim područjem, ali ni u kojem slučaju ne i granicu za određivanje slobode plovidbe brodova i ribarenja. Ta se granica, prema Sporazumu između Jugoslavije i Italije iz 1968. godine, nalazi u sredini između istočne i zapadne obale Jadranskog mora. Hrvatska je obvezna poštovati taj Ugovor. Granica unutrašnjih obalnih voda povezuje, kao ravna crta, rtove i prema moru okrenute obale vanjskih otoka. Ona čini, posebice u slučaju bogato razvedene hrvatske obale, važnu polaznu crtu za određivanje granice teritorijalnih voda, koja se paralelno s njom proteže na udaljenosti od 12 nautičkih milja. Granica teritorijalnih voda jest državna granica Hrvatske na moru, sa svim funkcijama jedne državne granice. Smatra se da je granica Hrvatske prema Italiji na moru određena Ugovorom, dok Hrvatska drži da granica na moru prema Sloveniji u Piranskom zaljevu, prema Bosni i Hercegovini kod Neuma te prema Srbiji i Crnoj Gori u vanjskom dijelu Kotorskog zaljeva još nije regulirana. Međunarodno pomorsko pravo predviđa, također, i za ove slučajeve obvezujuće odredbe. Ono, naime, državama s malim obalnim pojasom odobrava (jamči) uski pristup međunarodnim vodama. To vrijedi i onda ako teritorijalne vode jedne ili više susjednih država prema drugim odredbama o međunarodnim vodama okružuju ovaj obalni pojas.

Ista karta prikazuje i administrativno-teritorijalnu podjelu Hrvatske na 112 općina, koja je važila do kraja 1992., i nakon toga uvedenu novu podjelu na 21 županiju. Letimičan pogled na kartu s naznačenim podjelama pokazuje da su prijašnje općine najvećim dijelom kao cjeline uzete u županije, a samo su neke cijepane.

Nove su županije u svakom slučaju manje negoli nekadašnje zajednice općina. One su, međutim, morale biti manje zbog pospješivanja regionalizacije države, budući da one dijele kulturne i gospodarske regije s izrazitim vlastitim identitetom (posebice Slavoniju i Dalmaciju). Kulturna regija Istra čini jednu cjelinu unutar ove podjele na županije.

Jedanaest općina s apsolutnom srpskom većinom prema popisu pučanstva 1991. godine raspoređeno je u dva kotara s određenim autonomnim pravima (Knin, Glina). Dvije općine sa samo relativnom srpskom većinom (Petrinja, Pakrac) ne pripadaju tim kotarima. Dva »srpska kotara« dolaze, međutim, u županiju koja ima središte u području s hrvatskom većinom.

Sljedeće težište *Atlasa* s posebnom političkom težinom su karte s etničkom i jezičnom strukturom. Na dvolisnici se nalaze, jedna nasuprot drugoj, karte vjerskog i narodnosnog sastava Hrvatske prema posljednjem popisu pučanstva (1991.) i na razini općina. Kao metoda predočavanja ovih struktura nisu izabrane boje površina, nego je broj pučanstva predočen kružnim dijagramom s postocima. Uistinu, ta metoda nudi općenito sigurniji iskaz ako se radi o udjelu etničkih grupa u pučanstvu, a ne u području. Ipak, ona je Hrvatima prihvatljivija, jer Srbi u Hrvatskoj nastanjuju relativno velike površine, ali s manjom gustoćom naseljenosti.

Zanimljivi su iskazi o religijskoj i etničkoj pripadnosti: u Hrvatskoj su Hrvati, Talijani, Slovenci, Mađari i Česi pretežito katolici; Srbi, Makedonci i Crnogorci su većinom pravoslavci. Unatoč tome, udio Hrvata u sveukupnom pučanstvu države nadilazi udio katolika (78,1% : 76,5%). Razlog je u dijelu onih koji ne pripadaju nijednoj konfesiji ili se nisu religiozno deklarirali.

Za nacionalno samorazumijevanje Hrvata od posebnog je značenja usporedba hrvatstva i katolicizma na objema kartama, što je označeno bojama. U Istri se stanovnici izjašnjavaju i u smislu regionalne pripadnosti. Na taj se način manifestira ono što se

pokazalo i na posljednjim izborima: izražena svijest o regionalnoj posebnosti Istre, koja predstavlja neku vrstu talionice naroda s povijesnom sudbinom potpuno različitom od ostale Hrvatske.

Sljedeće karte posvećene su Hrvatima u inozemstvu. One prikazuju općine u drugim državama nekadašnje Jugoslavije s više od 2% Hrvata, koje se u većem broju nalaze u Bosni i Hercegovini, u Bačkoj i u Sloveniji (zbog posljednjeg velikog odlaska u gradove) dok ih u Crnoj Gori i na Kosovu ima samo nekoliko. Bez kvalificiranja navedene su nadalje hrvatske manjine na zapadnom rubu panonskog bazena (zapadna Mađarska, Gradišće, zapadna Slovačka, južna Moravska), u današnjoj južnoj Mađarskoj i u danas rumunjskom Banatu. Tamo su došli u 15. i 16. stoljeću iz hrvatskih graničnih područja koja su Turci opustošili i ugrožavali. Također, u pokrajini Molise u srednjoj Italiji nalazi se još jedna manja hrvatska naseobina.

U drugoj polovini 19. stoljeća i na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće dolazi do dramatičnog narastajućeg iseljavanja Hrvata u prekomorske zemlje, prije svega iz Dalmacije, sjevernog Hrvatskog primorja i dinarskog područja.

Bila je to posljedica narastajućeg socioekonomskog nazadovanja tog područja kao i cijelog niza nepovoljnih ekonomskih okolnosti (kao što je kriza u vinogradarstvu, brodogradnji i drugim djelatnostima). Hrvati su, međutim, i nakon I. svjetskog rata kao i u međuratnom periodu i kasnije, još uvijek odlazili u prekomorske zemlje, ali u znatno manjem broju.

Danas, prema karti iz *Atlasa*, u Sjevernoj Americi živi 1,45 milijuna Hrvata (u SAD 1,3 mil., u Kanadi 150 000), u Australiji i na Novom Zelandu 255 000, u Južnoj Americi 200 000 (od toga 150 000 u Argentini) i 10 000 u Južnoj Africi. Nakon II. svjetskog rata, hrvatsko se pučanstvo radi zapošljavanja počinje iseljavati u Europu. Mnogo je tražitelja posla – gostujućih radnika (Gastarbeiter) – odabralo inozemstvo kao svoje stalno mjesto boravka. Tako je u Njemačkoj za stalno ostalo gotovo 270 000 Hrvata, u Austriji 37 000 i u Švicarskoj 35 000. U drugim europskim zemljama izvan područja nekadašnje Jugoslavije danas živi sa stalnim mjestom boravka 420 000 Hrvata. Naravno, ovi se brojevi mogu uzeti samo kao grube procjene.

Ovdje su mnogo iscrpnije negoli je to uobičajeno u zemljopisnim atlasima obrađeni jezik i dijalekt. Karte *Atlasa Hrvatske* s ovom problematikom obuhvaćaju i obrađuju Bosnu i Hercegovinu.

Naravno, u *Atlasu* se više ne govori o srpsko-hrvatskom ili hrvatsko-srpskom jeziku, nego samo o hrvatskom jeziku. Ova je jezična uredba, u najistinskijem smislu te riječi, u Hrvatskoj prvi put upotrijebljena u vrijeme hrvatskog proljeća 1971. godine. U to je doba odmah morala biti povučena, ali je ponovno oživjela s raspadom Jugoslavije. Lingvisti su, međutim, podijeljeni i nejedinstveni oko pitanja je li ispravno i opravdano da se jezik kojim se govori u Hrvatskoj nazove vlastitim imenom. Međunarodna lingvistika drži da su razlike između srpske (ekavske) i hrvatske (ijekavske) varijante premale da bi se obje varijante mogle označavati kao dva književna jezika. I same su razlike problematične, jer, s jedne strane, Crnogorci, koji su jako bliski Srbima, služe se ijekavskom, dakle hrvatskom varijantom, dok, s druge strane (na primjer u istočnoj Slavoniji i u Srijemu), postoje Hrvati koji se služe ekavskom varijantom. Karte donose dijalektne grupe, pri čemu se na područjima cijele Hrvatske (također i na onima koja su okupirali Srbi) kao i na cijelom teritoriju Bosne i Hercegovine pojavljuje hrvatski dijalekt. Čak se i ekavska varijanta štokavskog dijalekta, proširenog na području Vukovara i Srijema, iskazuje kao hrvatski dijalekt. Štokavska se dijalektna grupa ne prostire danas samo preko cijele Bosne i Hercegovine, nego i najvećim

dijelom Hrvatske. Tako se štokavski govori u cijeloj Slavoniji, Baranji, na Kordunu, u Lici i u najvećem dijelu Dalmacije, s iznimkom većine otoka i obalnih mjesta. Štokavski se proširio prije svega na račun čakavskog, koji se govori samo još na područjima sjevernog Jadrana (Istra i Kvarner). Široka proširenost štokavske dijalektne grupe ima i svoju političku važnost. Nju, naime, srpska strana smatra srpskom dijalektnom grupom, iz čega zagovornici velikosrpske ideje izvlače i odgovarajuće političke konsekvencije, da, naime, sva područja na kojima se govori štokavski pripadaju Srbiji. Iz toga se djelomično izvlači i srpski maksimalistički zahtjev za uspostavljanjem srpske sjeverne granice između Virovitice u Podravini i Senja u Hrvatskom primorju, što je i bilo proklamirano još 1991. godine. Hrvatska bi se u tom slučaju reducirala upravo na ono što se može vidjeti s tornja zagrebačke katedrale.

Ostale tematske karte *Atlasa* slijede uglavnom geografske zakonitosti, pri čemu kod tema geologije i hidrologije malo mjerilo karte ne odgovara potpuno finoj raščlambi struktura u području Dinarskog gorja i rubova Jadranskog primorja.

Na kartama s prirodom zemlje, ali također i na svim kartama o strukturi pučanstva i gospodarstva, do izražaja dolazi raznolikost pojedinih dijelova Hrvatske. Tri glavna područja Hrvatske, Panonska nizina, Dinarsko gorje i mediteranski rub Jadranskog primorja, zbog svojih različitih prirodno-prostornih uvjeta, ali i zbog svoje orijentiranosti prema europskim velikim prostorima, nositelji su veoma različitih karakteristika ljudi.

Za aktualnu političku situaciju od posebnog je značenja to što su područja Hrvatske koja su okupirali Srbi vrlo slabo nastanjena, gospodarski nerazvijena te u tom smislu predstavljaju pravu periferiju koja sama ili povezana s isto tako perifernim srpskim područjima u Bosni i Hercegovini jedva da može živjeti. Naravno, u tim se područjima isprepliću i hrvatske prometnice, s jedne strane od hrvatskog središnjeg prostora zagrebačke aglomeracije prema jadranskoj obali (Rijeka, Dalmacija) te s druge strane glavna prometnica nekadašnje Jugoslavije, cesta uz rijeku Savu. Čini se teškim, gotovo nemogućim, trajno sačuvati jedinstvo i gospodarsku snagu hrvatske države ako joj ovi putovi ne budu na raspolaganju.

Na sljedećih je deset stranica predstavljena povijest hrvatskih zemalja i današnje Hrvatske – na začuđujuće trijezan i objektivan način za zemlju u takvoj nevolji. Naravno, nađe se i poneka upitna točka koju bi iz veće distance i manje osobne zainteresiranosti bilo nemoguće formulirati na ovaj način. Tako tekst izrazito upućuje na hrvatsko podrijetlo današnjih Muslimana u Bosni (Srbi, s druge strane, tvrde da su Muslimani u Bosni u potpunosti srpskog podrijetla). Također, ističe se i etnička različitost doseljenika Vojne krajine i njihovo stupnjevano pretapanje u srpstvo zahvaljujući utjecaju Srpske pravoslavne crkve, tako da je za Srbe, ali ne samo za njih nego i za Rusine, religija bila odlučujući čimbenik u nacionalnom formiranju.

Nakon toga slijedi sedam povijesnih karata, od kojih prva prikazuje dvije jezgre srednjovjekovne hrvatske države, Dalmatinsku Hrvatsku i Slavoniju, a druga se odnosi na teritorijalne promjene od 16. do 18. stoljeća, pri čemu najviše upada u oči prodor Venecije u dalmatinsko zaleđe.

Karta hrvatskih zemalja u 19. stoljeću prikazuje za hrvatsko kraljevstvo bolnu i opterećujuću podjelu zemlje kada je Hrvatska austrijskom vojnom granicom bila podijeljena na vojnu i civilnu Hrvatsku. Ona naglašava, također, »Trojednu Kraljevinu« (Hrvatska, Slavonija, Dalmacija) – ali tako kao da je ova, čisto deklarativna, u praktičnoj politici gotovo beznačajna trojednost bila više određujuća negoli stvarna podjela hrvatskih zemalja na ugarsku (Hrvatska, Slavonija) i austrijsku polovicu (Primorje, Dalmacija). Karta Hrvatske Banovine iz 1939. godine navodi politički status koji je vrijedio samo kraće vrijeme i nije mogao spasiti prvu Jugoslaviju.

Bio je to mukotrpan stečeni rezultat dugogodišnjeg hrvatskog nastojanja i borbe protiv centralističkog i hegemonističkog Beograda. Dvije godine poslije Hitler napada Jugoslaviju i dijeli je na dva dijela, pri čemu Hrvatska, kao fašistička vazalna država njemačkog Reicha i Italije (još jedna karta), dobiva cijelu Bosnu i Hercegovinu i cijeli Srijem. S druge strane, ona se morala u korist Italije odreći najvećeg dijela Jadranske obale, Rijeke i Sušaka. Demarkacijska linija između njemačkog i talijanskog interesnog područja, daleko sjeveroistočnije od vododijelnice između Dunava i Jadranskog mora, podijelila je ovu državu.

Posljednja povijesna karta pokazuje Republiku Hrvatsku kao dio federativne Jugoslavije između 1945. i 1991. godine. Na dvije su stranice dane glavne, temeljne značajke Ustava usvojenog 22. prosinca 1990. godine, koji Hrvatsku označuje kao »nacionalnu državu hrvatskog naroda« i uvodi polupredsjednički sustav.

I, prije negoli *Kazalo zemljopisnih imena* zaključii ovaj svezak, još dvadeset stranica statističkih podataka priopćuje važne geografske pokazatelje o Hrvatskoj te, djelomice, o Bosni i Hercegovini. Pritom su posebno važne površine i broj pučanstva hrvatskih političkih jedinica od 1910. godine, sastav novih županija po općinama, osnovni podaci i etnička struktura općina koje su postojale do 1992. godine, hrvatske izbjeglice u inozemstvu (stanje na dan 20. siječnja 1993. godine), prognanici i izbjeglice u Hrvatskoj (stanje na dan 20. siječnja 1993. godine).

Među mnoge značajke ubrajaju se i vremeplovi, često unatrag do prvog popisa pučanstva 1857. godine.

Ovaj *Atlas* može se u svakom slučaju označiti kao uspješna prezentacija nove države. Ako je govoriti o stupnju objektivnosti i znanstvenosti, onda on nadilazi mnoge druge publikacije istoga cilja.

PETER JORDAN

S njemačkoga preveo: mr. Ivan Markešić

LITERATURA

1. *Suomen Maantieteellmen Seura*, izd. Suomen Kartasto, Helsinki, 1899.
2. *Atlas Republiky Československé*, izd. Česká Akademie Věd a Umění, ur. J. Pantoflíček, Prag, 1935.
3. A. Rónai, *Középeurópa-atlasz*, Budimpešta/Balatonfüred, 1945.
4. A. Rónai, *Térképezett történelem*, Budimpešta, 1989.
5. E. Romer, *Geograficzno-statystyczny Atlas Polski*, Beč, 1916.
6. *Atlas Československé socialistické republiky*, izd. Ustřední správa geodézie a kartografie, ur. A. Götz, Prag, 1966.
7. *Magyarország Nemzeti Atlasza*, izd. Magyar Tudományos Akadémia, Földrajzi Bizottság, ur. S. Radó, Budimpešta, 1967.
8. *Atlas Narodna republika Bălgarija*, izd. Bălgarska akademija na naukite, Geografski institut i Glavno upravljenje po geodezija i kartografija, Institut po kartografija, ur. A. Beškov, Sofija, 1973.
9. *Narodowy atlas Polski*, izd. Polska Akademia nauk, Instytut Geografii, ur. St. Leszczycki, Varšava, 1978.
10. *Atlas Republica Socialistă România*, izd. Academia Republicii Socialiste România, Institutul de Geografie, Bukurešt, 1979.
11. *Atlas der Deutschen Demokratischen Republik*, izd. Akademie der Wissenschaften der Deutschen Demokratischen Republik i VEB Hermann Haack, Geographisch-Kartographische Anstalt, ur. E. Lehmann, Gotha/Leipzig, 1981.
12. Lj. Boban, *Hrvatske granice od 1918. do 1992. godine*, Zagreb, 1992. *Historical Maps of Croatia*, izd. Croatian Information Centre, ur. A. Beljo, Zagreb/London/New York/Toronto/Sydney, 1992.

13. *Concise Atlas of the Republic of Croatia & of the Republic of Bosnia and Hercegovina*, izd. The Miroslav Krleža Lexicographical Institute, ur. Mladen Klemenčić, Zagreb, 1993.

14. *Zemljopisni Atlas Republike Hrvatske*, izd. Školska knjiga i Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, ur. I. Bertić, Zagreb, 1992.